

Kulturhistorisk rapport



Undersøgelse på grunden Algade 16, Aalborg by.

ÅHM j.nr. 6403.

Udgravning 2016-17.

Rapport udfærdiget af: Christian Klinge.



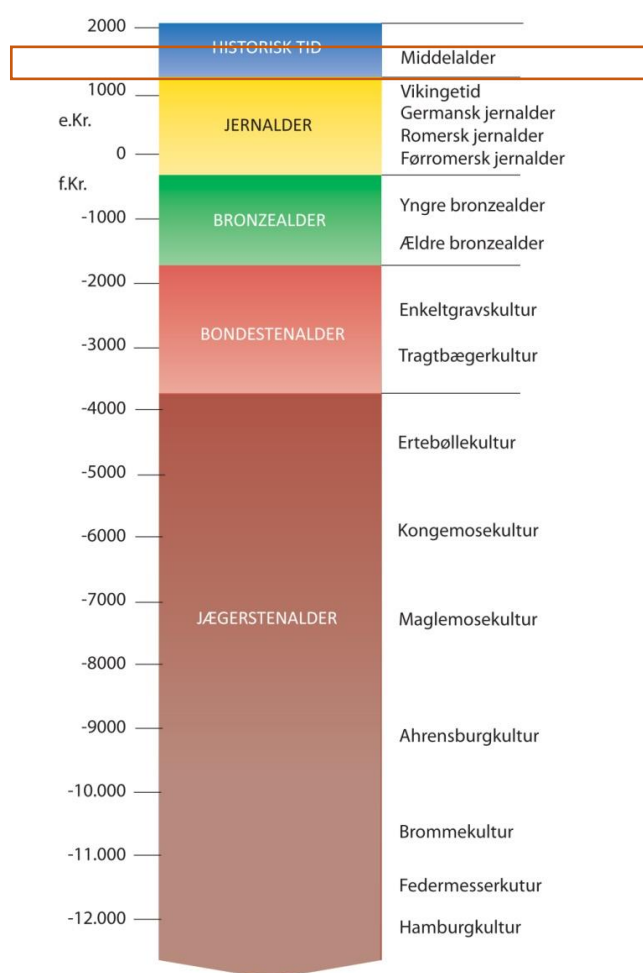
Telefon: 99 31 74 00

E-mail:

historiskmuseum@aalborg.dk

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	2
Undersøgelsens baggrund	2
Lokalområdet i middelalderen	3
Undersøgelsens resultater, sammenfatning og perspektivering	3
Hvis du vil vide mere	9
Udgravningsdata.....	10



Indledning

I forbindelse med nedrivningen af ejendommen Algade 16 i Aalborg og det efterfølgende nybyggeri har Nordjyllands Historiske Museum undersøgt de dele af grunden, hvor kulturlag og anlæg blev ødelagt i forbindelse med byggeriet. Grunden ligger i centrum af det middelalderlige Aalborg, og det var derfor ikke overraskende, at der ved undersøgelsen blev fundet mange spor fra Aalborgs vikingetid, middelalder og renæssance.

Undersøgelsens baggrund

City Ejendomme A/S, der ejer bygningen på adressen, har længe ønsket at nedrive det stående hus til fordel for et nybyggeri. Efter undersøgelser af husets alder og bevaringsværdi gives der i 2016 tilladelse til nedrivning af ejendommen. Nedrivningen af ejendommen foretages i maj 2016, og bygherren oplyser, at han ikke mener, der er arkæologi på grunden. I forbindelse med nybyggeriet ønsker HEF (nu Eniig) at udskifte de højspændingskabler, der er ført hen over grunden. HEF accepterer at betale for den arkæologiske udgift i forbindelse med omlægningen af kablerne. Efter nedrivningen bliver fundamenterne til naboejendommen Algade 14 i juni 2016 understøbt fra Algade 16 grunden. Der bliver i denne forbindelse registreret flere kulturlag, piloteringspæle og anlæg. Arbejdet bliver ikke standset, da det fra bygherre er oplyst, at dette vil være det eneste jordarbejde på grunden.

I juli meddeler bygherre, at han ønsker at bygge en kælder på grundens nordligste del, og da jordarbejdet bliver påbegyndt 29/8 2016, bliver arbejdet på grunden standset 30/8 2016 ved en meddelelse om standsning af anlægsarbejdet fra Slots- og Kulturstyrelsen. Anlægsarbejdet bliver af Slots- og Kulturstyrelsen endeligt standset 5/9 2016 med følgende ordvalg: *"Indeværende standsningsmeddelelse gælder i den resterende del af anlægsperioden, såfremt bygherre skulle igangsætte bortgravningen af uforstyrrede kulturlag i byggegruben"*. Standsningsmeddelelsen indskræpes senere af museet.

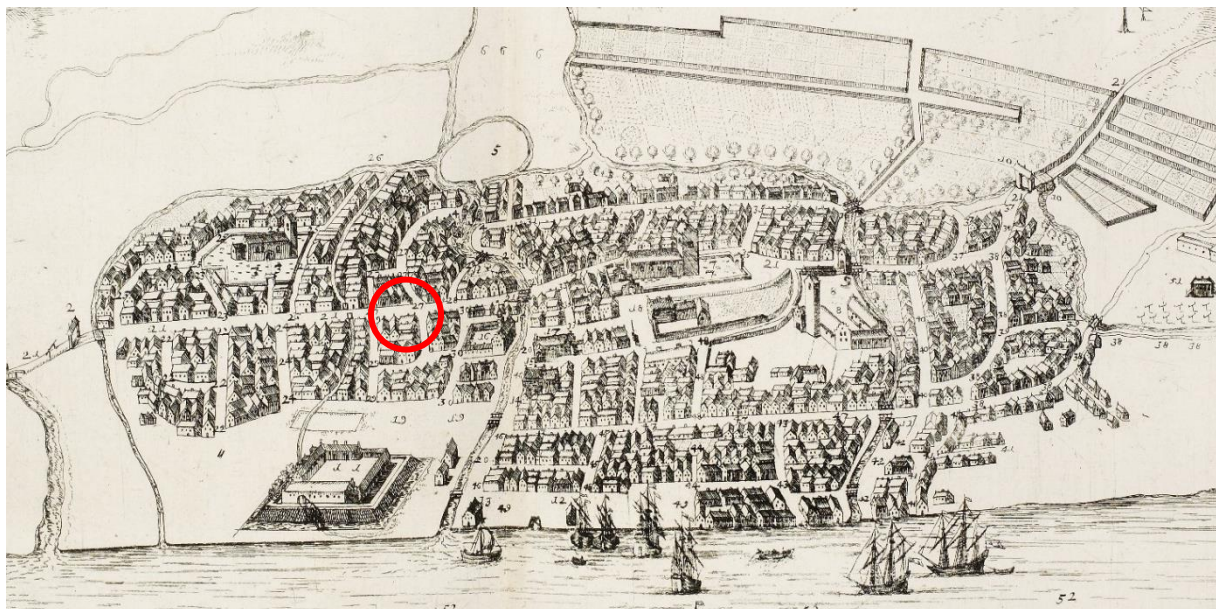


Fig. 1: Udsnit af Resens prospekt fra 1677 af Aalborg. Den røde ring markerer placeringen af Algade 16.

Lokalområdet i middelalderen

Aalborg er opstået på en lav ler- og sandbanke ved Limfjorden. Banken gennemskæres af Østerå, der kunne benyttes til både transport ind i landet og som åhavn. Åen var dermed en vigtig faktor for byens placering på fjordkysten. Ler- og sandbankens aflange form langs Limfjordskysten har defineret udstrækningen af den ældste by og forløbet af byens vigtigste færdselsstrøg, der i dag udgøres af Algade-Bredegade-Nørregade. På den østlige side af Østerå har arkæologiske undersøgelser ved Algade vist, at byens oprindelse her skal findes i 700-800-tallet. På den vestlige side af Østerå har arkæologien foreløbigt fundet spor, der går tilbage til 900-tallet. I 1000-1100-tallet tilkommer byens ældste kirker, der fordeler sig med to på hver sin side af Østerå. På den østlige side af åen var det Vor Frue kirke og en forsvundet Skt. Clemens ved Algade 17-21, mens det på den vestlige side var Skt. Budolfi og den forsvundne Skt. Peder under de nuværende grunde ved Tiendeladen. Kirkeplaceringerne giver et godt indtryk af byens langstrakte form allerede i den tidlige del af middelalderen, i 1100-tallet. I løbet af middelalderen fik byen 3 klostre: Det ældste var et nonnekloster ved Vor Frue kirke, dette blev oprettet i første halvdel af 1100-tallet. Mellem 1240-50 blev der oprettet et gråbrødrekloster omtrent midt i byen, brødrene overtog Skt. Clemens kirken. Yngste kloster var helligåndsklosteret, der oprettedes i 1431/51 i byens nordvestlige del og endnu står bevaret i dag. I 1300-tallet befæstes byen med en jordvold og voldgrav.

Grunden Algade 16 ligger øst for Østerå på nordsiden af Algade, og grunden ligger dermed midt i den ældste del af Aalborg tæt op ad de lokaliteter, hvor byens ældste spor er fundet. Umiddelbart sydvest for Algade 16, på sydsiden af Algade, lå i middelalderen byens gråbrødrekloster. Klosteranlægget er delvist udgravet med den største undersøgelse i 1994-95 (ÅHM 2481 m.fl.). Sydøst for grunden ligger Algade 9, der blev udgravet i 2007-08 (ÅHM 6598), og syd for Algade 16 ligger Algade 11, hvor der blev foretaget mindre undersøgelser i 1990 (ÅHM 2864). Der blev fundet anlæg og genstande fra vikingetiden i forbindelse med alle de nævnte udgravninger. Algade 16 ligger lige syd for Salling-bygningen, der blev opført i 1962 uden forudgående arkæologiske udgravninger.

Undersøgelsens resultater, sammenfatning og perspektivering

Undersøgelsens vigtigste fund er uden sidestykke den tøveopbyggede vold, der fandtes i de ældste kulturlag på grunden. Men derudover fandtes også bebyggelse fra højmiddelalderen, spor efter bindingsværkshuse fra senmiddelalderen og yngst en massiv kampestenskælder fra renæssancen. Disse fire hovedpunkter vil blive fremlagt i den følgende tekst.

Befæstningsvold fra vikingetiden

Det vigtige fund af et voldanlæg fra vikingetiden er med til at besvare nogle vigtige spørgsmål, der fremstod efter afslutningen af den store undersøgelse på Algade 9 i 2008. Fundet er med til at definere tidspunktet for Aalborgs overgang til den urbaniserede bebyggelse, der danner grundlaget for nutidens by.

Volden var opbygget i græstørv lagt oven på hinanden i en slags forbandt. Tørvene var 25-60 cm store og 5-8 cm tykke. Volden var bevaret i op til halvanden meters højde. Den kunne findes over en længde på 12 meter i nord-sydlig retning og med en bredde på 2,6 meter i øst-vestlig retning. Volden har sandsynligvis været bredere, men de begrænsede felter ved denne undersøgelse har ikke kunnet definere en større udstrækning. Før byggeriet af volden var der udlagt et gruslag hen over de allerede 30-40 cm tykke

kulturlag fra vikingetidens første århundreder. Hen over volden var der flere forholdsvis homogene, omsatte kulturlag, der kan tolkes som omsat voldfyld. Det yngste af disse lag indeholdt et kandeskår og skal derfor dateres til efter 1200.

Volden har sandsynligvis haft et forløb, der strækker sig langt ud over grunden Algade 16, og samler man resultaterne fra flere tidligere undersøgelser i området, tegner der sig en op imod 150 meter lang befæstningslinje med vold og voldgrav fra Østerå i syd ved Mølleplads og til i nord den oprindelige kyst et sted ved den vestlige ende af Nytorv. De tre tidligere fund af befæstningen bliver her kort gennemgået.



Fig. 2: Snit gennem Aalborgs vikingetidige befæstningsvold, der blev fundet ved denne udgravning.

Ved bortgravningen af kulturlagene på Salling-grunden forud for byggeriet i 1962 blev der ikke foretaget arkæologiske udgravninger. Afgravningsarbejderne blev på frivillig basis fulgt af amatørarkæologen Poul H. Rasmussen. Han beretter efterfølgende om fundet af en 1 meter høj vold op mod Algade, hvilket utvivlsomt er den samme vold som på Algade 16.

På den modsatte side af Algade blev der gravet på grunden Algade 11 i 1990. Ved denne lejlighed blev der dokumenteret et 1,4 meter tykt lag af ensartet mudret sand med vandpyts aflejringer uden håndfaste anlægsspor. Laget lå nederst i stratigrafien og blev tolket som havemuld, men dette anlægstomme lag er sandsynligvis den samme tørveopbyggede vold.

Ved undersøgelsen af Algade 9 blev der ved undergrundsniveau fundet en 3-4 meter bred grøft med en dybde på op til 1 meter i to faser. Selvom det i 2008 ikke var muligt at undersøge, om der var en tilhørende

vold, blev spørgsmålet allerede da diskuteret. Da denne grøft har samme orientering som volden på Algade 16, udgør den sandsynligvis voldgraven til volden i Algade 16.

Volden fra Algade 16 er C-14 dateret. Der blev udtaget prøver fra selve voldfyldet og fra kulturlagene under volden. I alt blev der lavet 10 C-14 dateringer (alle C-14 dateringerne er oplyst med 95,4% sandsynlighed). Resultatet af de fire prøver fra voldfyldet ligger spredt inden for intervallet 605-882. Prøvernes datering afspejler problemet med vækstlagets egenalder, og dateringerne fortæller derfor kun, at volden ikke er opført tidligere end dette tidsrum. De seks dateringer fra kulturlagene under volden havde dateringsintervallerne 695-891, 777-981, 884-1013, 695-891, 686-880 og 894-1018. Disse dateringer ligger også spredt, men der synes dog at være et overlap i slutningen af 800-tallet. Da kulturlaget under volden, A76, er umiddelbart ældre end volden A52, må volden tidligst være opført umiddelbart efter 800-tallet. Disse dateringer siger intet om, hvornår volden er opgivet som forsvarsværk.

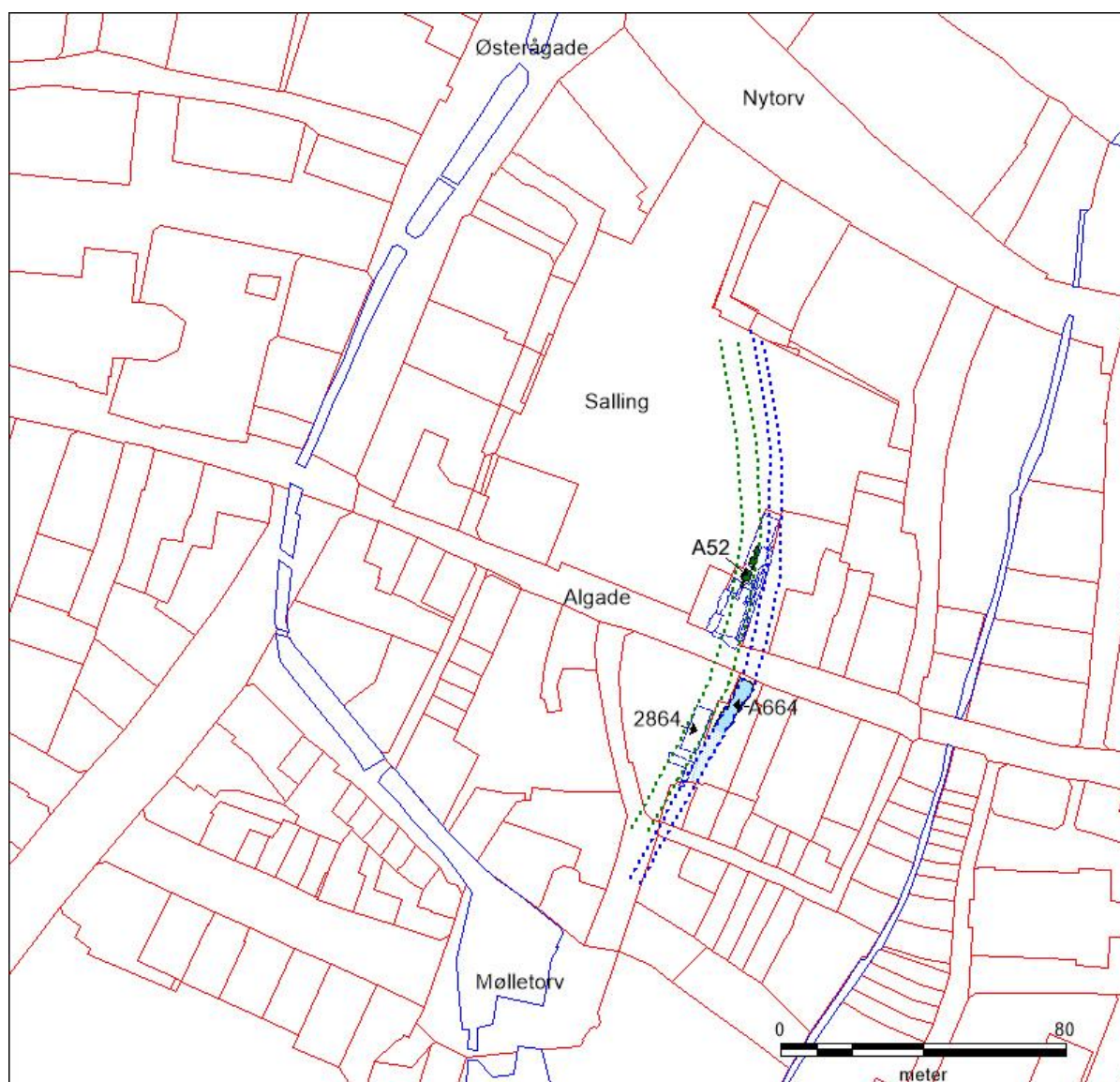


Fig. 3: Plan med de dele af volden A52 fra Algade 16/ÅHM 6403, der er registreret i fladen. Desuden er felterne fra ÅHM 2864, Algade 11 og A664, voldgraven fra Algade 9/ÅHM 5698 angivet. Med grøn stipping er det tolkede forløb af volden angivet, med blå det tolkede forløb af voldgraven.

Fra voldgraven, der blev fundet i 2008 på Algade 9, findes der tre C-14 dateringer. Prøverne stammer fra to bundlagsfaser i graven. Voldgraven bliver på den baggrund dateret til at være gravet tidligst i perioden 780-975. En ældre bebyggelse med grubehuse indkredser denne datering til 880-975. Prøven fra den yngre voldgravsfase daterer denne genopgravning til perioden 985-1224. Den yngre bebyggelse på stedet afgrænser også denne datering.

Tages der højde for alle kendte dateringer i og omkring befæstningen: 10 C-14 dateringer fra Algade 16, 11 C-14 dateringer, 6 mønter og 6 dendrokronologiske dateringer fra Algade 9 og deres indbyrdes stratigrafi, kan den endelige datering af vold og voldgrav indkredses til, at volden blev opført på et tidspunkt i perioden 899-970, og at voldgraven senest blev opfyldt på et tidspunkt i perioden 928-1011.

Volden har på de steder, hvor den er undersøgt på Algade 16, ikke været sløjfet samtidig med voldgraven. Volden har sandsynligvis stået ubebygget hen. Den ældste påviste bebyggelse på Algade 16 stammer fra omkring 1300 (Hus A84). Da der ikke er gravet i volden helt op ad Algade, kan det ikke siges, at det samme er tilfældet her. Ved Algade 9 er der fundet bebyggelse, der nødvendiggør en i det mindste sløjfning af dele af volden. Men længere sydpå fra Algade på de steder, hvor volden sandsynligvis er undersøgt på Algade 11, er voldlagene op mod 1,5 meter tykke, som de er det i Algade 16. Et forslag kunne være, at volden har bevaret en funktion som skel længe efter, at den mistede sin forsvarsmæssige funktion. Evt. grænsen for kongens jord i Aalborg? Det skal her bemærkes, at volden på sydsiden af Algade falder sammen med gråbrødreklosters østlige afgrænsning, hvilket kan tolkes som, at den grænse, volden har markeret, stadig var aktuel i midten af 1200-tallet, da gråbrødreklosteret bliver oprettet.

Højmiddelalderligt træhus

Ældste bebyggelse yngre end volden var som nævnt et træhus, Hus A84, fra omkring 1300. Bygningen er dateret på baggrund af kandeskår fundet i lagene både over og under bygningen, dog kun ganske få under.

Bygningen har haft lergulv i mindst et af rummene. Derudover kunne bygningens østvæg undersøges, og denne var bevaret i form af den nederste kantstillede planke. Bygningens bredde kendes ikke, men den har sandsynligvis været ca. 5 meter, som det oftest ses ved middelalderens træhuse i Aalborg. Muligvis har bygningen haft facade til Algade, og i så fald har bygningen været ca. 18 meter lang, hvilket dog er forholdsvist langt i forhold til samtidige bygninger fra udgravningen på Algade 9. Her er bygningerne fra 1100-1300-tallet typisk omkring 15 meter lange.



Fig. 4: Oversigt over den beskedne flade med Hus A84. Væggen ses til højre i billedet.

Senmiddelalderlige bindingsværkshuse

I senmiddelalderen har der efter al sandsynlighed stået bindingsværkshuse på grunden. Selvom gulvlagene i disse bygninger blev bortgravet ved anlæggelsen af en senere renæssancekælder i 1500-tallet, var det alligevel muligt at identificere to bygninger, da disse stod forskudt en meter mod øst i forhold til kælderen. Begge bygninger bestod af en række nedbankede pæle. Der kan enten være tale om piloteringspæle under en fodrem eller om egentlige stolper banket i jorden. Sandsynligvis er der tale om det første, da egentlige stolper sjældent ses banket i jorden i Aalborg. I alt 16 stolper eller pæle knytter sig til de to bygninger. Der er tale om forløb, der kun vanskeligt lader sig udskille. Efter digitaliseringen af udgravningens planer ses dog to forløb med en ganske lille afvigelse i orienteringen. Bygningerne har sandsynligvis være gavlhuse orienteret mod Algade.

Det vestligste og yngste forløb bestod af syv pæle. Forløbet var 10 meter langt, men kan have været længere. Forløbet begyndte i sydenden med to sammenkæmmede tømmerstykker. Begge disse stykker blev dendrokronologisk dateret: Det nederste stykke tømmer var fældet i perioden 1214-1229, og det øverste stykke var fældet efter år 1486. Da det nederste stykke sandsynligvis er genbrugstømmer, mens det øvre stykke kun muligvis er genbrug, og da en tønne fra 1546-56, der blev fundet længere mod vest, muligvis også kan knyttes til bygningen, skal denne tønne tages i betragtning ved en datering af bygningen. Dateringen af bygningen må derfor formentlig ligge i sidste del af 1400-tallet eller omkring 1500.

Et lidt ældre forløb lå øst for, og det bestod af syv pæle og var 13 meter langt. En enkelt egestolpe i forløbet blev dendrokronologisk dateret til fældning i vinteren 1397-98. Der er sandsynligvis ikke tale om genbrugstømmer, da pælen havde barken bevaret. Bygningen må derfor være opført lige før år 1400.

Renæssancekælder

Det yngste fund på grunden var en kampestenskælder opført af meterstore kampesten. Kældrens sten er usædvanligt store sammenlignet med øvrige kældre af samme type fra Aalborg, og kælderen var i modsætning til samtidige byggerier ikke særligt dyb.

Kælderrummets størrelse har været 9,14 x 5,10 meter. Bredden på fundamentet var mod syd og mod vest 1,40 og 2,00 meter. Mod nord og øst blev kun enkelte fundamentssten registreret. Sammenlignes der med lignende kældre fra Aalborg, er dette fundament meget overdimensioneret, hvilket i udgravningssituationen gav anledning til, at en alternativ tolkning som stenhushusfundament længe var i spil. Til sammenligning havde to senmiddelalderlige kældre udgravet på Bredegade 7 blot 50-60 cm brede fundamenter.

Mod syd blev der fundet rester af en én meter bred dør ind til kælderen. Døren bestod af dørvinger opmuret i gullige til lyse rødlige munkesten. Dørvingerne var bevaret i tre skifter, og der var en dørfals ind mod kælderrummet. Der var bevaret en meget lille del af gulvbelægning af nævestore piksten i kælderrummet.



Fig. 5: Indgangen til kælderen. De murede dørvanger ses på hver side af målestokken.

Hen over kælderen har der sandsynligvis stået et bindingsværkshus. Om kælderen har udgjort en stuesal i denne bygning, eller om der har været en høj indgang til en rigtig stuesal henover kan ikke påvises. Kælderfundamentet tillader en bygning på ca. 5,5 x 10 meter, hvilket også stemmer overens med målene på den bygning, der er omtalt i brandtaksationen fra 1761. Heri står bygningen på grunden beskrevet som en 7 fag lang bygning, hvilket passer med 10-10,5 meter. Det kan dog ikke være den samme bygning som

den udgravede, da der ikke er beskrevet en kælder på grunden i 1761. En vognport, der nævnes i 1761, ses på senere fotos vest for bygningen, hvilket kælderen ikke efterlader plads til. Sandsynligvis er kælderen derfor blevet sløjfet inden 1761.

Kælderen er ikke direkte dateret. Men den ovenfor omtalte tønde fra 1546-56 blev fundet under fundamentet. Medregnes en brugstid for tønden, bør kælderen og bygningen ovenover være opført i slutningen af 1500-tallet.

Undersøgelsen har trods de spredte og fragmentariske felter samlet set givet et enestående blik gennem Aalborgs kulturlag fra vikingetiden, middelalderen og renæssancen. Dertil er der i form af volden fra vikingetiden fremkommet en uhyre vigtig og uundværlig brik i forståelsen af byens opståen og tidlige topografi i vikingetiden.

Hvis du vil vide mere

Som yderligere læsning kan anbefales følgende:

Jensen, Christian Vrængmose og Christian Klinge 2016: Algade 9 i Aalborg. Husenes udvikling fra vikingetid til nutid, *Kuml* 2016, s. 195 -253.

Jensen, Christian Vrængmose og Stig Bergmann Møller: Aalborg Gråbrødrekloster – en status. *Hikuin* - i trykken.

Klinge, Christian 2013: Træhuse fra Aalborg 1050-1600. *Kuml* 2013, s. 107-143.

Klinge, Christian 2014: Aalborgbindingsværk. Datering af Algade 61 – og andre bindingsværksbygninger i byen. *Nordjyllands Historiske Museum. Årbog* 2015, s. 35-40.

Rasmussen, Poul 1990: Store Nygade-kvarteret belyst af jordfund. I: F. Gjedde (red.): *Store Nygade-kvarteret i Aalborg*. Aalborg-bogen 1990.

Algade 16, Aalborg.

- Nordjyllands Historiske Museum jnr. 6403.
- Fund & Fortidsminder 12.05.16. sb 146.
- Slots- og Kulturstyrelsen jnr. 16/06517.
- Bygherre: City Ejendomme Aalborg A/S.
- Undersøgt areal: 173 m², med op til 3 m kulturlag.
- Deltagere i udgravningen:
 - Museumsinspektør Christian Klinge.
 - Museumsinspektør Christian Vrængmose Jensen, BA Kenneth Nielsen, cand.mag. Pia Kathrine Lindholdt og stud.mag. Emilie Jørgensen.
 - Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger mv.) opbevares på Aalborg Historiske Museum, Vang Mark 25, 9380 Vestbjerg.